ATT SKAPA UNDERSÖKNINGSPROBLEM

Med undersökningsproblem menas här inte bara problem vid t ex utredningar som skall resultera i en rapport utan även t ex problem i arbetet med klienter och i samarbetet med andra. Utgångspunkten för undersökningsproblemet kan vara något socialt problem eller annat problem med relevans för arbetet med sociala problem (t ex metodproblem, personproblem). Vid formuleringen utgår du från någon form av oklarhet eller osäkerhet beträffande verkligheten. Du formulerar undersökningsproblemet, som är begreppsligt skilt från det sociala problemet, i form av en fråga eller ett påstående (hypotes). Problem är inget du väljer ungefär som du i en affär väljer varor från hyllor. Termer som "val av problem" är klart antikreativa. Problemet skapas av dig i samspelet mellan dig och andra (t ex i en grupprocess). Verkligheten låter sig problematiseras på oändligt många sätt. Problematiseringen kan lämpligen ske genom kreativa processer, där du kan söka i olika riktningar , söka frigöra dig från invanda tänkesätt och ibland från etablerade kunskaper. Ibland kan det vara mycket fruktbart att problematisera utifrån en god teori. Det du inte sett förut får du kanske inte syn på genom undersökning om du är blind vid problemskapandet. Problemskapandet avgör om du får fram något av värde genom din undersökning. Det är därför nödvändigt att ägna problemskapandet stor uppmärksamhet och energi. Det är bättre att satsa energi där än att förbruka den på att undersöka ett ofruktbart problem.

Du kan se problemskapandet som att du startar med att vidga kretsen av uppfattade problem och skapar fler möjliga problem (fig 11).

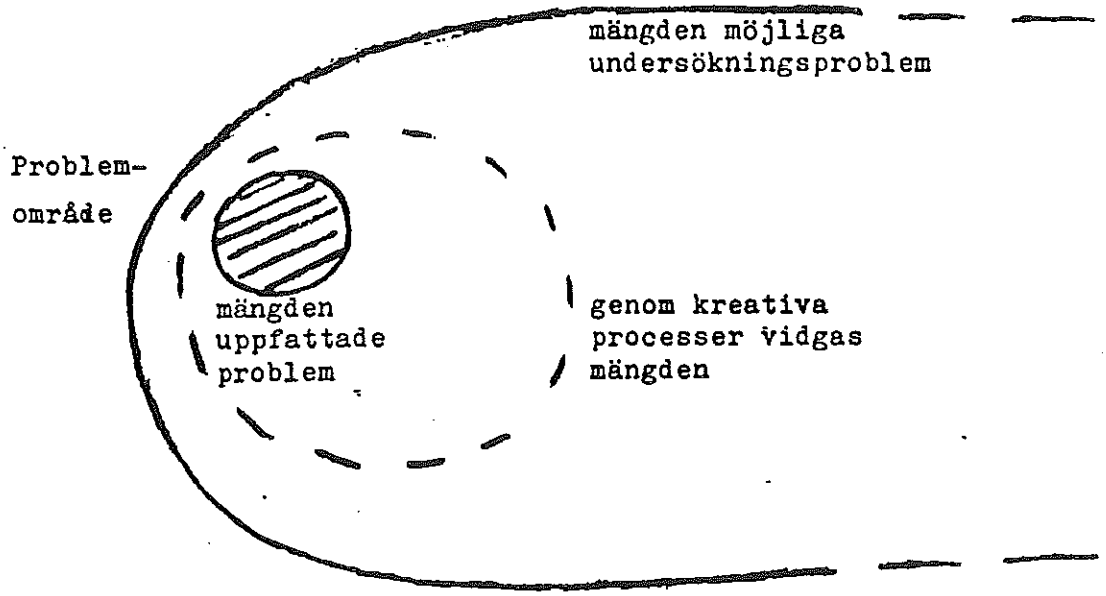

Figur 11. En aspekt på problemskapande: att vidga mängden uppfattade undersökningsproblem.

Du kan därefter fortsätta att arbeta med det problem du tror är mest fruktbart utifrån målsättningarna. Att skapa problem kan, men måste inte, schematiskt gå till på följande sätt:

(1)	(2)	(3)	(4)
SKAPA EN MÄNGD PROBLEMIDÉER t ex fundera, prata med berörda, läs, kombinera nyckelbegrepp, idéspruta i grupp utan kritik, sov på saken, lek, utgå från olika teorier, dröm, osv.	SYSTEMATISERA, PRÖVA t ex sålla, ordna i grupper, placera i system, feedback från referensgrupp, teorianknytningar prövas, använd ev punkter i avsnittet nedan	FOKUSERA arbeta dig fram till och koncentera dig på ett eller ev några få problem/hypoteser	PROBLEMANALYS omfattande och fördjupande granskning och ev vidare-utveckling av problemet till ett slutligt under-sökningsproblem eller förkastande och återgång till steg (1) eller (2)

Problemanalys

En problemformulering kan granskas och bearbetas ur en mängd aspekter. Här följer förslag till några aspekter, som oundvikligen överlappar något här och var. Listan är främst avsedd som idégivare och process-startare, men kan möjligen användas som checklista. Räkna med att vissa punkter kanske kan vara svåra att tillämpa på vissa problem. Punkternas betydelse och fruktbarhet varierar från problem till problem och förvisso också med sättet att använda dem. Punkterna ges i bokstavsordning utan försök till gruppering och föreslås använda i intuitiv ordning. Mekanisk användning och självplågeri skall undvikas.

Analogianalys. Finns analoga problem inom samma område, inom andra områden, inom vardagslivet, inom historien osv ? Vilka idéer ger analogierna ?

Angelägenhetsanalys. Hur angeläget är problemet ? Finns det anledning satsa resurser på problemet ? Finns andra mer angelägna problem inom området ?

Antagandeanalys. Vilka antaganden finns i problemformuleringen eller i resonemangen bakom den ? Är de hållbara ? Finns alternativa antaganden ? Finns antaganden om människans natur ?

Associationsanalys. Associera fritt till hela problemformuleringen och till begreppen i problemformuleringen. Vilka är t ex de tre första associationerna till första begreppet, andra begreppet osv ? Associationer kan vara t ex begrepp, ord, bilder, ljud, musik, kroppskänslor, smaker osv. Associera också till t ex sagor, händelser, seder, vanor, sociala förlopp, arbetsmetoder, biologiska processer, politiska program osv. Kan associationerna fördjupa förståelsen av problemet ? Leder de till användbara idéer ?

Attitydanalys. Vilka attityder har du till människor, företeelser osv angivna i problemformuleringen ? Hur kan dina attityder ha påverkat problemskapandet ? Vilka attityder har andra ?

Begreppsanalys. Vad innebär de i problemformuleringen ingående begreppen ? Hur ser deras historia ut ? Är de tillräckligt definierade ? Av vem ? Är definitionerna lämpliga ? Behöver du göra egna stipulativa definitioner ?

Bekantgörande/distansering. Kan du komma närmare problemet t ex genom att tänka och känna dig in i berörda personers situation, uppsöka personer och platser, praktisera ?

Kan du betrakta problemet på avstånd och förutsättningslöst, t ex genom att föreställa dig att du kommer från en planet vid Alpha Centauri och betraktar problemet ? Hur skulle du då betrakta det ? Vilka frågor skulle du ställa ? Vilka antaganden skulle du göra ?

Bredd-djup-analys. Är problemet så brett formulerat att besvarandet av det kommer att leda till en "pannkaka" av ytliga kunskaper över ett större område ? Kommer denna breda formulering att leda till någon ny kunskap ? Kan problemet formuleras om till ett "brunnsborrningsproblem", där du tränger djupt ner på ett okänt område och tillför ny kunskap ?

Vilken kvalitet på kunskapen vill du ha ?

Dimensionsanalys. Vilka dimensioner innehåller dina begrepp ? Vilka dimensioner intresserar dig ? Vilka begränsningar behöver göras ? Dimensionsanalys kan ibland göras som ett träd, där begreppen successivt spaltas upp i underdimensioner.

Energianalys. Vilka energiaspekter finns på din problemformulering ? Finns energi som nu binds upp, blockeras eller används destruktivt ? Hur kan den frigöras och användas konstruktivt ? Kan ny energi tillföras ? Kan energialstrande processer startas ? Kan du vinna något genom att beakta energifaktorer vid problemformuleringen ?
Energi kan t ex förbrukas i spänningar, konflikter, undvikandebeteenden, meningslösa ritualer, formella procedurer och till bibehållande av gamla trossystem.

Etisk analys. Är problemet oetiskt formulerat ? Måste etiskt tvivelaktiga metoder användas för att besvara det ? Kommer etiska problem att kunna uppstå beträffande resultaten ? Kan kunskap om problemet leda till att någon intressent agerar ofördelaktigt för andra intressenter ? Hur kommer du själv att använda kunskapen etiskt sett ?

Fantasianalys. Vilka fantasier har du kring problemet ? Vilka fantasier får du när du börjar fantisera runt det ? Slut ögonen och föreställ dig att du är i en problemsituation, t ex som socialarbetare eller klient ! Hur känner, tänker och handlar du ? Föreställ dig en alternativ verklighet, där problemet inte existerar ! Hur ser den ut ? Föreställ dig en kraft som eliminerar problemet ! Hur ser kraften ut då den antar tydligare former ?

Fixerings-överskridande-analys. På vad sätt innebär din problemformulering en fixering vid gamla referensramar, sätt att tänka, värderingar och ideologier inom området ? På vad sätt innebär problemformuleringen att du överskrider/går ifrån gamla sätt att tänka kring problemet ?

Framtidsanalys. Vilka förutsägelser kan göras beträffande problemets framtida utveckling ? Finns alternativa utvecklingsvägar ? Har du anledning rikta din problemformulering på annat sätt om du beaktar prognoserna ? Hur kan du rikta din problemformulering så en framtida negativ utveckling motverkas ?

Förnimmelseanalys. Vilka förnimmelser (inre, yttre) har du haft eller får du kring problemet ? Ger förnimmelserna dig idéer som du kan använda vid problemskapandet ?

Generalitetsanalys. Hur allmänt är problemet ? Blir kunskaperna mycket specifika och föga överförbara till andra sammanhang ? Kan problemet formuleras så att mer generell kunskap nås ?

Grundningsanalys. Har du prövat hur grundat problemet är hos t ex socialarbetare, klienter, politiker och andra berörda ? I vilken utsträckning och på vad sätt uppfattas problemet som ogrundat, dvs som icke-relevant ? Är problemet grundat i statistik, litteratur eller debatt ? Är problemet grundat i dina egna observationer, i ditt eget tänkande ?

Handlingsanalys. På vad sätt är problemformuleringen handlingsorienterad ? Vilka former av handlande kan kunskaperna tänkas leda till ? Ger problemformuleringen kunskap som tillsammans med annan existerande kunskap kan leda vidare till handling ? Kan och bör problemformuleringen ändras till att bli mer handlingsorienterad ? Kommer kunskaperna att leda till nya former av handlande eller kommer de att motivera existerande handlingsformer ?

Historisk analys. Hur ser problemets historia ut ? Vad har tidigare studier visat ? Har problemformuleringen tidigare visat sig fruktbar ? Leder den historiska kunskapen till att du bör ändra formuleringen ?

Hypotetisk resultatanalys. "Vet" du redan resultaten ? Kommer resultaten att bli triviala ? Varför då satsa resurser på problemformuleringen ? Vilka olika typer av resultat kan du tänkas få ? Är det vad du vill ha ? Kommer resultaten att besvara problemet ? Kan hypotetiska resultattabeller göras upp ? Vad kommer de att säga ? Kommer mängden data att bli hanterlig ?

Inlevelseanalys. Hur skulle jag som t ex berörd klient eller politiker resonera kring problemet ? Hur skulle jag formulera det ? Vilka former av handlande skulle jag önska ? Vilka energier har jag ?

Intressentanalys. Vilka intressenter beträffande besvarandet av problemet finns ? Gynnar eller missgynnar problemformuleringen olika intressentgrupper ? Finns intressentgrupper, t ex små barn, som inte är möjliga fråga ? Kan du ställa upp en intressent-dimensionsmatris ? Kan den hjälpa dig att systematisera problemet och kan den hjälpa dig se hur Du kan avgränsa ?

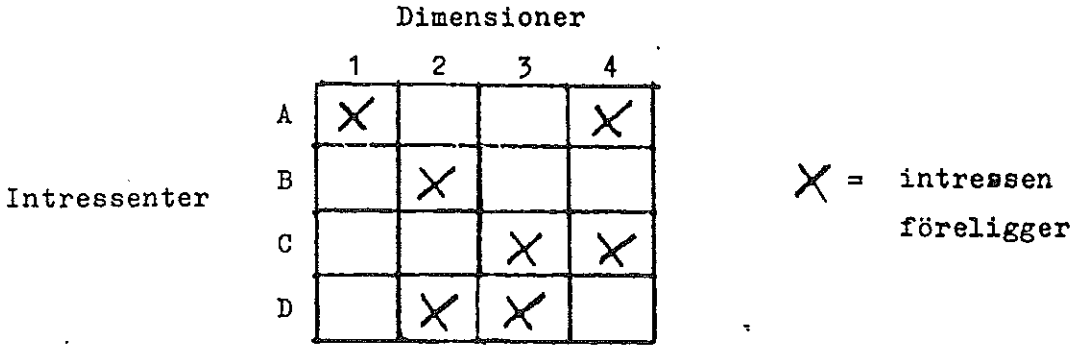

Intuitiv analys. Vad säger din intuition ? Vad här du för intuitiva idéer kring problemet ? Är det ett fruktbart problem ? Kan resultaten leda vidare till handlande ? Vad säger intuitionen om dina möjligheter att tränga in i problemet ?

Jagtillståndsanalys. Vad känner och säger dina olika jagtillstånd (definierade enligt transaktionsanalysen) inför problemet ? Har du i problemformuleringen på något sätt matat in felaktiga eller hindrande idéer från Förälder och/eller Barn ? Aktiverar problemet positiv energi hos ditt Barn ? Om inte, hur aktivera energi ?

Komplexitetsanalys. Hur komplext är problemet ? Är det så komplext att det inte låter sig studeras fruktbart genom en mindre undersökning ? Kan inom det komplexa problemet avgränsas ett viktigt delproblem som är möjligt att studera ?

Konformitetsanalys. På vad sätt innebär problemformuleringen att du är konform med/anpassad till någon viss grupps sätt att se problemet ? Är denna konformitet hindrande vad gäller skapande av kunskap ?

Konkretionsanalys. Kan du förklara problemet för en sexåring ? Hur skulle en sådan förklaring se ut ? Har du lyckats göra problemet så tilltrasslat eller svårgripbart att knappt ens du själv och ännu mindre en sexåring fattar det ?

Kontrastanalys. Ibland kan du problematisera så att du tar fram fruktbara kontraster, t ex före/efter, befintligt tillstånd/önskat tillstånd, tanke/känsla/handlande, fördelar/nackdelar, för/emot, socialarbetare/ /klient, personal/patienter, föräldrar/barn, förespråkare/likgiltiga/ /motståndare, politiker/allmänhet. Finns kontraster som skulle kunna användas för ditt problem ?

Kreativitetsanalys. Har problemet tillkommit genom kreativa processer, t ex idésprutning, eller är tillkomsten slentrianmässig ? Uppfattar andra problemformuleringen som kreativ ? Finns någon ny idé i själva formuleringen eller i teoriansatsen bakom formuleringen ?

Kunskapsintresse. Vad för slags kunskap söker du genom problemformuleringen ? Söker du beskrivande, förklarande, förutsägande, förstående--existentiell eller frigörande kunskap ? Finns anledning förändra formuleringen så det blir klarare vilken kunskap du söker ?

Känsloanalys. Vilka känslor hos dig har föregått problemformuleringen ? På vad sätt har de påverkat formuleringen ? I vilka andra situationer har du upplevt liknande känslor ? Hur tänkte och handlade du då ? Kan känslorna utnyttjas konstruktivt ?

Lek. Lek med problemet, skämta om det, använd ritblock, modellera, byggklossar eller vad som helst ! Är du i en grupp kan ni improvisera små sketcher kring problemet. Vilka idéer får du kring problemet ?

Logisk analys. Är problemformuleringen logiskt tydlig och möjlig att besvara logiskt sett ? Är begreppen och termerna lämpliga ur logisk synpunkt ? Vilka logiska relationer råder mellan begreppen ? Överlappar de mycket eller täcks ett begrepp av ett annat ? Är svaret på problemformuleringen logiskt sett självklart eller trivialt ? Kräver formuleringen logiskt ett ja/nej-svar, när du vill skapa mer nyanserad kunskap ? Är bindeorden i problemet logiskt lämpliga ? Hur hyfsar du problemformuleringens logiska struktur ?

Motivanalys. Vilka personliga motiv har du att formulera problemet ? Hur har de påverkat problemformuleringen ? Vill du dölja något av dem ? Är motiven i strid med målsättningen för ditt arbete ? Blir problemformuleringen rörig genom att du vill ta hänsyn till flera motiv samtidigt ? Har du t ex psykologiskt bundit dig vid någon speciell term som du till varje pris skall ha med i problemformuleringen ? Vill du ha med termen för att lättare kunna attackera någon viss grupp ? Leder motivet att undvika osäkerhet till att du formulerar ett alltför lätt och kanske ofruktbart problem ?

Motivationsanalys. Hur ser din motivation ut ? Är den låg, lagom eller hög ? Är du så lågt motiverad att du inte kan vara kreativ ? Är du så högt motiverad eller hårt pressad att kreativiteten motverkas ? Vad kan du göra för att åstadkomma en lagom och kreativ motivationsnivå ?

Motsatsanalys. Vilket/vilka problem utgör motsatsen till det av dig skapade ? Kan det/dessa ge några uppslag ?

Motståndsanalys. Vilka motstånd finns hos dig själv, hos andra, hos samhället att klart se och ta itu med det sociala problemet, att kanske formulera undersökningsproblemet mer rakt eller "brutalt" ? Hur leder din egen osäkerhet till en ofruktbarare problemformulering ? Vilka neurotiska mönster hos dig hindrar en fruktbar attack ? Vilka trossystem är det du inte vill överge ? T ex kan det finnas ett motstånd att problematisera i aggressionstermer hos den som själv är aggressionshämmad och som kanske tror att all aggression bör undvikas.

Motsättningsanalys. Finns några motsättningar eller konflikter som anknyter till problemformuleringen ? Är de kanske mer fruktbara problem ?

Målanalys. Hur ser förhållandet mellan problemet och din mer allmänna målsättning ut ? Kommer besvarande av problemet att leda mot uppfyllande av målet ? Finns fruktbarare problem vad gäller måluppfyllelsen ?

Normanalys. Vilka individ-, grupp- och samhällsnormer finns kring problemet ? Har de påverkat din formulering ? Har du anledning ta hänsyn till dem ?

Nulägesanalys. Vilka undersökningsresultat beträffande problemet finns idag ? Vilka allmänna uppfattningar, "teorier", myter och fördomar finns ? Hur påverkar detta din formulering ?

Omkastning. Kan du genom att på olika sätt kasta om följden av begrepp och/eller genom att vända på begreppen skapa nya, kanske intressantare problem eller få bättre grepp om problemet ?

Perspektivanalys. Utifrån vilket/vilka perspektiv betraktar du verkligheten i din problemformulering ? Är du medveten om alternativa perspektiv ? T ex kan alkoholism ses utifrån bl a följande perspektiv: statistiskt, medicinskt, genetiskt, arv-miljö-interaktion, socialt processperspektiv, existentiellt, psykodynamiskt, kommunikationsperspektiv, beteendeanalytiskt perspektiv, tvärkulturellt perspektiv, politiskt perspektiv, ekonomiskt perspektiv, juridiskt perspektiv, epidemiologiskt perspektiv osv.
Vilket perspektiv är mest fruktbart utifrån dina målsättningar ?

Praxisanalys. Vilken är praxis kring problemet ? Hur bunden till praxis är din formulering ? Hur frigjord är den ? Kommer resultaten att vidareutveckla praxis eller bara vidmakthålla praxis ?

Precisionsanalys. Är problemformuleringen tillräckligt precis ? Behöver den skärpas till ? Behöver den spaltas upp i delproblem ? I en logisk matris ? Behövs klargörande definitioner ?

Protestanalys. Vilka invändningar skulle kunna resas mot ditt sätt att formulera problemet? Tillför invändningen något nytt?

Resursanalys. Har du resurser att studera problemet ? Vore ett snävare avgränsat problem att föredra ur resurssynpunkt ?

Sammanblandningsanalys. Utgör problemformuleringen en sammanblandning av två eller flera problem ? Hur kan de formuleras mer renodlade ? Vilket är viktigast ?

Semantisk analys. Ibland kan det utveckla problemet att noga granska de språkliga termer som används. Kanske upptäcker du då att en terms historia eller uppsättning av betydelser eller användning gör den mindre väl lämpad eller att en alternativ term är att föredra ?
Ofta finns bakom de språkliga termerna olika synsätt/perspektiv och de blir därigenom mycket styrande vid skapande av kunskap. Hur verklighetsförankrade är termerna ? Finns motsvarigheter i verkligheten ?

Systemanalys. Det är viktigt att placera in problemet i hela det fokuserade system i vilket det ingår. Systemanalysen kan variera i ambitionsnivå från mer komplexa systemteoretiskt grundade analyser (se t ex Anderson & Carter, 1975; Pipping, 1969) till enklare system- och helhetsskisser, t ex i form av figurer med boxar och pilar. Det är också av värde att relatera systemet till över-, under- och sidoordnade system.

Teorianknytning. Att du utgår från en eller flera teorier eller teoretiska modeller vid problem-eller hypotesformulering kan ofta precisera och strukturera problemet kraftigt och leda till mer fruktbar kunskap än en teorilös ansats. Möjligheten finns förstås att du binder dig vid en ofruktbar teori. Det är inte självklart att teorianknytning medför fördelar. Det är viktigt att du granskar och gör dig medveten om varje teoris grundantaganden, hållbarhet och om dess begränsningar i övrigt. Att en teori aldrig täcker in hela verkligheten är ett trivialt faktum och givetvis inget skäl att avvisa den. Du måste alltid välja vad du vill undersöka.

Tillstånd eller process ? Gäller ditt problem beskrivning/förklaring/förutsägelse/förståelse/frigörelse av tillstånd eller av process ? Vilket är intressantast utifrån målsättningarna ?

Trosanalys. Granska ditt trossystem kring problemet, t ex hållbarhet, motsägelser, fixeringar. Vilka alternativa trossatser kan uppställas ? Du kan t ex ta ett papper och indela det i två kolumner med följande rubriker:

Jag tror att....	I stället kan jag tro att ...

Undersökningsbarhet. Är problemet undersökningsbart ? Är det alltför metafysiskt eller vagt ? Är precisionen tillräcklig för undersökning ? Kan relevanta data skapas ?

Urvalsanalys. Kräver din problemformulering ett totalstickprov, ett representativt statistiskt stickprov eller ett mer strategiskt stickprov (jfr Eneroth, 1980), där du utifrån problemets natur handplockar personer, grupper, organisationer mm med t ex så olika bakgrund och referensramar som möjligt ? Strategiska stickprov kan du t ex använda då du mer är ute efter att studera funktionssätt eller idéer än att ta reda på t ex proportioner, medelvärden osv.

Om din problemformulering kräver ett totalt eller representativt stickprov och du inte har möjlighet till eller resurser för ett sådant gör du förmodligen klokt i att justera problemformuleringen så du kan använda någon form av strategiskt stickprov (formen bestäms av problemets natur och praktiska möjligheter) eller förändra den så att du kan använda ett totalt eller representativt stickprov för en tillgänglig grupp.

Utmaningsanalys. Utgör problemet en utmaning för dig som undersökare ? Är det något litet svårare, leder det något litet längre än de problemformuleringar som tidigare gjorts ? Eller är problemet mycket konventionellt och bara i behov av rutinbetonade metoder ? Tänk dig noga för om inte problemet verkar som en utmaning !

Vila ! Låt problemformuleringen om möjligt vila några dagar och ta sedan itu med den igen efter den omedvetna bearbetningsprocess som vilan innebär. Det är viktigt, kanske nödvändigt, att tillämpa vila om du kört fast. Slappna av !

Värderingsanalys. Vilka grundvärderingar finns bakom problemformuleringen ? Är du klart medveten om dem och om alternativa värderingar ?

Övrigt. Får du hitta på själv !

Förhoppningsvis kommer den kreativa förvirring som denna punktbank skapar hos dig att leda till mer fruktbara problemformuleringar. En annan användning är till granskning och värdering av problemformuleringar i undersökningar som genomförts av andra.

HÖGSKOLAN I ÖREBRO

UR

Edvardsson, B. Undersökande socialt arbete. 1982.